

2. Пам'ятна книжка Київської учбової округи за 1908 р. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/91#?c=0&m=0&s=0&cv=0>
3. Конашевич С. Українські навчальні заклади у Керчі століття тому: сподівання і реальність. *Кримська світлиця*. 2018. № 42. URL: <https://crimea-is-ukraine.org/svitlytsa/zaklady-osvity>

Олександр Герасимчук

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ В ОНОВЛЕНІЙ ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ (2022)

Переорієнтування середньої освіти в Україні на розвиток компетентностей учнів як головний результат освітнього процесу обумовлює значні зміни у підходах до організації навчання всіх освітніх галузей, зокрема історичної та громадянсько-національної [6, с. 106]. У новому Державному стандарті базової середньої освіти 2020 р. запропоновані не лише нові підходи до відбору і структурування змісту освіти за освітніми галузями, перелік ключових компетентностей і наскрізних умінь, яких мають набувати учні, а й вимоги до обов'язкових результатів навчання, орієнтовані саме на ці компетентності [7].

Сьогодні Україна переживає найважчі випробування за весь період незалежності. Повномасштабна війна, яку розпочала російська федерація, спрямована насамперед проти української державності та має виразні ознаки геноциду українського народу. Складовою геноциду є намагання путінського режиму знищити українців як політичну націю, зруйнувати українську історичну пам'ять, знищити національну ідентичність. У веденні цієї варварської війни путінський режим особливу роль приділяє фальсифікації історії та пропаганді ідей «руського міра», підтримуючи російську імперську свідомість та збурюючи шовіністичні настрої. Тому, в умовах протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливе значення має збереження та розвиток української історичної освіти та подальше формування в українській учнівській молоді почуттів патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської й шовіністичної ідеологій [1, с. 12].

Політичні, економічні, соціальні й культурні виклики, що виникли у зв'язку зі збройною агресією росії проти України, зумовили необхідність змін у чинних навчальних програмах з історії для закладів загальної середньої освіти, щоб не лише доповнити наявний матеріал інформацією про останні події, а й урахувати нові історіографічні напрацювання. Події російсько-української війни 2014–2022 рр. і повномасштабне вторгнення російських військ в Україну вкотре підтвердили таврування росії як тоталітарної держави

та світового агресора. Очевидно, що у цьому протистоянні змагаються не тільки армії, але й дві освітні парадигми: українська (демократична, орієнтована на загальнолюдські цінності) та російська (тоталітарна, агресивна, пострадянська, нездатна до реформування).

Військова, політична, економічна, інтелектуальна мобілізація українців, яка вже стала інформаційним трендом і феноменом, свідчить про усвідомлену консолідацію української політичної нації. У цьому важливому поступі особливого значення набуває шкільна історична освіта. Реалії сьогодення змусили істориків і педагогів об'єднати зусилля для створення якісно нового освітнього продукту, що допоможе школярам ідентифікувати себе громадянами України, зрозуміти досвід українського державотворення, протистояти інформаційній війні росії проти українського суспільства. Йдеться про концептуальне оновлення шкільних програм з історії [4, с. 126].

Викладання історії в українських школах останнім часом спричиняє дискусії серед педагогів, освітніх експертів та батьків. Ці дискусії лише посилює повномасштабне російське вторгнення, адже, на думку освітян, належне знання історії необхідне, аби гідно будувати майбутнє незалежної України. Про те, що ґрунтовне вивчення історії – це не примха, а необхідність, говорила докторка історичних наук, популяризаторка української історії в світі Людмила Гриневич: «Шкільна освіта повинна ґрунтуватися на підставі серйозного академічного наукового знання. Історію не можна політизувати, але її треба обережно і зважено аналізувати. Школярі мають розуміти цінність своєї держави, місця, де живуть, того, що мають». З важливістю розуміння учнями історичних процесів згодна й директорка комунальної установи «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» міста Рівного Мирослава Жовтан. Вона додає: «Школярі не повинні бездумно засвоювати матеріал, не знаючи, як саме застосувати його на практиці. Знання й розуміння історичних процесів необхідні, аби планувати майбутнє» [8].

У 2022 р. в навчальні програми предметів «Історія України», «Всесвітня історія» та інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» внесено суттєві зміни на основі сучасної методології історії, з урахуванням нових історіографічних напрацювань, а також політичних, економічних, соціальних і культурних викликів, які виникли у зв'язку з повномасштабною збройною агресією росії проти України [3, с. 100–101]. Запропоновані доповнення мають на меті увиразнити наскрізні лінії з минулого, які дають змогу пояснити сучасні події. Зокрема, в оновлених програмах пропонується погляд на СРСР як на державу імперського типу. Програми орієнтують на вивчення не тільки інструментів насильства, якого в ХХ ст. зазнавали українці, а й опору насильству. Частина змін у програмах спрямована на розширення просторових контекстів української історії, створення додаткових можливостей для аналогій і порівнянь [1, с. 11].

Програма з історії 2022 – чинний освітній документ, який визначає концептуальні засади формування змісту шкільної історичної освіти, інструменти дослідження минулого, його осмислення й переосмислення. Нова програма суголосна статті 11 Конституції України, статті 6 Закону України «Про освіту», відповідає Державному Стандарту базової середньої освіти, вимогам громадянської та історичної освітньої галузі (компетентнісний потенціал, змістові лінії базових знань) і Концепції Нової української школи. Перспективність програми бачимо в тому, що вона містить методологію відбору навчального матеріалу для майбутніх модельних навчальних програм і підручників 7–11 класів. Варто підкреслити ґрунтовність пояснювальної записки програми 2022 (на відміну від попередньої, 2019 р., акцентованої на науково-методичних аспектах). Окрім стандартних структурних одиниць: комплекс завдань, які конкретизують мету шкільної історичної освіти та розкривають шляхи її реалізації, пріоритети, на яких базується історичний матеріал, чинний документ має окрему рубрику «Змістові наголоси навчальних програм», у якій особлива частина присвячена російсько-українській війні. До того ж програма 2022 містить додаток – перелік обов’язкових дат, історико-культурних пам’яток [4, с. 127–128].

Зміни в новій програмі насамперед стосуються найновішої історії – подій, пов’язаних зі збройною агресією росії проти України. Передбачено повний (окремим навчальним блоком) розгляд російсько-української війни, що розпочалася у 2014 році. У програмі наголошується на геноцидних діях політичного керівництва й російського війська щодо українців, національному опорі проти агресії російської федерації та міжнародній підтримці України. Крім того, оновлено перелік термінів/понять, як-от: «присвоєння суверенітету» (у значенні привласнення, захоплення суверенітету УСРР союзним центром), «руській мір», «рашизм»; замість вислову «політика русифікації» застосовано вислів «політика російщення», який точніше зображає сутність явища і процесу; уточнено контекст застосування поняття «колабораціонізм» [5].

Розділ програми 2022, присвячений російсько-українській війні, є важливим навігатором у сучасних подіях в Україні. Написаний у режимі онлайн, він, тим не менш, є системним, структурованим, науково обґрунтованим конструктом викладу навчального матеріалу. Звертає на себе увагу те, що в програмі допускають зміну поняття «радянський» на «советський» у контекстах, що вказують на: 1) неприйнятні для України й нав’язані керівним центром СРСР/СССР політичні, економічні, соціальні та культурні практики (наприклад, світогляд «советської людини», «советизація», «концепція “советського народу”»); 2) негативізацію, спотворення більшовиками (комуністами) понять «ради», «радитися», «народовладдя» [1, с. 10–12; 4, с. 132–133].

В «Інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році», розроблених і прийнятих МОН України, сказано, що «українська історична освіта має послідовно продовжувати формування в учнівства української історичної пам'яті, патріотизму та розуміння єдності України та українського народу з Європою та європейськими демократичними цінностями» [2, с. 20]. Тому в новій редакції програми визначені дещо інші, ніж раніше, пріоритети, змінені трактування деяких подій та явищ, розставлені нові акценти. Тобто, формуванню відчуття українськими здобувачами освіти своєї приналежності до європейської цивілізації, до європейських цінностей в новій програмі приділено належне місце [3, с. 101].

Наприклад, для розуміння єдності України та Європи в епоху Середньовіччя, яка вивчається у 7 класі, важливо звернути увагу на те, що Велике князівство Литовське та Річ Посполита включали українські землі, де проживало українське населення, тому їхня історія є історією не тільки Литви, Польщі тощо, але й історією України. Так у програмі з курсу «Історія України» сказано, що учні/учениці мають розуміти «Інкорпорацію руських земель до складу Великого князівства Литовського, Польського королівства та інших держав. Русь учні мають розглядати як окремий регіон у Польському королівстві». Український народ зробив значний внесок у розвиток цих державних утворень і має право на історичну й культурну спадщину нарівні з іншими народами, які туди входили. Автори програми підкреслюють, що здобувачі освіти мають «уміти встановити цивілізаційні здобутки русько-українського суспільства в Середньовіччі; визначати внесок русько-українського суспільства IX–XV ст. в загальноєвропейську культурну спадщину» [1, с. 58, 61].

Ця ж лінія на формування європейськості у шкільної молоді продовжується і в старших класах. Зокрема, учні/учениці 9 класу мають уміти визначити: «взаємопов'язаність і взаємозалежність процесів господарського, соціального, політичного і культурного розвитку українського та інших європейських суспільств у XIX ст.». Інший аспект цієї ж проблеми – краще знання молодим поколінням України історії сусідніх народів, які досягли державної незалежності після розпаду Російської імперії, пізніше були загарбані і включені до складу СРСР (Литва, Латвія, Естонія), або входили до «соціалістичної співдружності». Так, у програмі з всесвітньої історії для 10-го класу в кінці розділу I передбачається вивчення питання про «Розпад континентальних імперій і постання національних держав у Європі» після Першої світової війни. Вони добре розуміють на власному досвіді імперські посягання сучасного російського керівництва, тому активно допомагають Україні в її боротьбі з агресією [1, с. 108, 132]. Важливо також зосередити увагу

на історії наших стратегічних партнерів, таких як США та Велика Британія. Щодо власної історії України, то у програмі звертається особлива увага на вивчення подій Української революції та українського національного й державного будівництва; трагедії Голодомору 1932–1933 рр. Розглядаючи геноцидний характер Голодомору, а в ході подальшого вивчення історії – Голокосту, здобувачі освіти мають усвідомити сутність геноциду, його основні ознаки-характеристики. Слід також зазначити, що в програмі наголошено на спадкоємності сучасної незалежної України від Української Народної Республіки, яка постала в ході Української революції більше 100 років тому. Такий погляд на історію розвінчує один з імперських міфів країни-агресора про бездержавність українського народу. У програмі 2022 наголошено на відповідальності правлячих режимів двох тоталітарних імперій – СРСР і нацистської Німеччини – за вчинення в Україні масових репресій та геноцидів (Голодомору, Голокосту, геноциду народу ромів, депортації кримськотатарського народу), інших злочинів. Таким чином, вже в 2022/2023 навчальному році у змісті шкільних історичних курсів відбулися суттєві зміни, що спонукає вчителів у подальшому постійно «тримати руку на пульсі» і враховувати ці зміни [1, с. 11–12; 3, с. 101–102].

З 2022 р. вчителі історії також поступово переходять на модельні програми відповідно до концепції НУШ. Цих програм значна кількість, вони розміщені на сайті МОН, а за якою з них працювати вчителі можуть обирати самі. Вже зараз за модельними програмами історію викладають вчителі 5–6 класів. В інструктивно-методичних рекомендаціях МОН України говориться, що педагоги можуть «вносити зміни у пропонований модельною навчальною програмою зміст навчального предмета, відповідно до підготовленості класу, регіональних особливостей, робочого навчального плану школи, необхідності своєчасного реагування на конкретні умови, в яких відбувається освітній процес» [2, с. 10]. Наприклад, вчитель історії може доповнити зміст програми, включаючи місцевий компонент; розширювати або ущільнювати зміст окремих елементів програми, зважаючи на рівень підготовленості та потреби учнів, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; доповнювати тематику практичних робіт або, навпаки, вилучати окремі питання, з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу. Тобто, нині вчителю надається академічна свобода у підборі навчального матеріалу та у виборі відповідного методичного інструментарію для його засвоєння в теорії та використанні на практиці [3, с. 105].

Думками про зміни до програм з історії, їхнім наповненням, вивченням російсько-української війни в новітніх академічних дослідженнях обмінювалися учасники Тринадцятого всеукраїнського методичного семінару для освітян «Нова українська школа: навчання/знання про Голодомор та інші геноциди»

- «Шкільна історична освіта в часи російсько-української війни», який відбувся наприкінці травня 2023 року. Поміж іншого, присутні обговорили вплив війни на демографічну ситуацію в Україні та можливість кваліфікувати збройну агресію російської федерації проти нашої країни як «геноцид», відповідно увівши це поняття до нових підручників з історії України. Також звертали увагу на методiku вивчення історії в сучасних умовах, використання сучасних технологій у процесі викладання історії для більшого зацікавлення дітей історією [8].

На семінарі Олеся Одарич, учителька історії та методистка ліцею № 19 міста Рівного зазначала: «У своїй роботі керуюся оновленою навчальною програмою з історії України та всесвітньої історії (6-11 класи), та модельними навчальними програмами для НУШ (5, 6 класів) за новим Державним стандартом, які МОН затвердило у 2022 та 2023 роках. Тішить, що зміст навчальних програм змінюється і доповнюється, зважаючи на нові історіографічні напрацювання та контекст російсько-української війни». Олеся додає, що програми, за якими вона працює з учнями, мають україноцентричний підхід. Змістові акценти розставлені на процесах державотворення в певні історичні періоди, увага сконцентрована на ідеях націєтворення, консолідації українського суспільства. Особливу увагу автори приділяють подіям новітньої історії XX та XXI століть. «Наприклад, якщо говорити про сучасні події, то в програмі введені такі поняття, що росія та СРСР – це тоталітарні імперії. Визначено сутність імперського й тоталітарного режимів. Акцентують на геноцидних злочинах радянської влади. Ввели також новий розділ (17 годин) в 11-му класі – «Європейський вибір України й російсько-українська війна», – коментує вчителька. Відбувається інтеграція курсів історії та громадянської освіти, історії України та світу тощо. «При складанні програм автори постійно співпрацюють з учителями, враховують наші рекомендації та зауваги», – додає Олеся Одарич. Втім, ще є достатньо питань, які потребують вирішення. Наприклад, завантаженість змісту навчання, особливо в старшій школі. «Хотілося б, аби було більше годин для творчої роботи, екскурсій, дослідження. Бо кожен урок – це нова тема», – додає вчителька [8].

Педагоги зауважували, що через війну діти стали більше цікавитися історією, їм важливо розуміти сучасний світ, причинно-наслідкові процеси в ньому. У батьківських групах у соціальних мережах часто можна прочитати думку, що вивчення історії в українських школах надто теоретичне. Діти мусять зазубрювати дати, події, але не завжди мають уявлення про їхнє значення. Батьки наводять приклади форматів вивчення історії в інших країнах, куди через повномасштабне російське вторгнення переїхали українські учні та їхні рідні. Наприклад, у Німеччині історичні теми вивчають не лише в аудиторії, а й під час відвідин музеїв, виставкових зал, екскурсій

визначними місцями. Це дає змогу дитині емоційно відчувати тему, мати власні асоціації. У школах США вивчення курсів історії супроводжується написанням учнями есе з власними міркуваннями про ту чи ту подію, роздумами про доцільність рішень історичних постатей. Такі підходи дають змогу учням не просто вивчити, а проаналізувати, заглибитися в контекст історичних подій [8].

Отже, оновлена програма з історії 2022 формує новий історичний дискурс, який стане основою для подальшої розробки навчально-методичного комплексу навчання історії в школах. Водночас зміни історичного й соціокультурного контенту в програмі – це лише початок освітніх трансформацій. Перспективи подальших досліджень означеної проблеми пов'язані з імплементуванням програмових вимог у зміст модельних навчальних програм і відповідних підручників, іншої навчальної літератури. Подальшого опрацювання потребує новий понятійний апарат, оновлення джерельної бази як текстової, так і візуальної, їх адаптація до вікових особливостей дітей.

Список використаних джерел

1. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ : HREC PRESS, 2022. 260 с.
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. *Історія в рідній школі*. 2022. № 4–6. С. 2–33.
3. Ладиченко Т. Нові підходи до навчання історії в середніх загальноосвітніх закладах України в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 10 травня 2023 р.)*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2023. С. 100–106.
4. Малієнко Ю., Гурська О. Оновлені програми з історії України 2022: наративи, концепти, перспективи підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*. Вип. 29 (2022). С. 125–136.
5. Оновили зміст навчальних програм загальної середньої освіти. *НУШ. Нова українська школа*. URL : <https://nus.org.ua/articles/uroky-istoriyi-v-shkoli-novi-navchalni-programy-ta-komentari-vchyteliv/> (дата звернення: 05.11.2023).
6. Пометун О. Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження Державного стандарту базової середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2021. №4. С. 106–115.

7. Про затвердження Державного стандарту повної загальної середньої освіти : Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 05.11.2023).
8. Уроки історії в школі: нові навчальні програми та коментарі вчителів. *Нова українська школа*. URL : <https://nus.org.ua/articles/uroky-istoriyi-v-shkoli-novi-navchalni-programy-ta-komentari-vchyteliv/> (дата звернення: 05.11.2023).

Тетяна Голованова

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Диджиталізація освіти, створення безпечної освіти – це відповідь на виклики часу. Процеси перетворень в освіті зумовлені потребою суспільства у забезпеченні професійної якості підготовки вчителів. Ця підготовка потребує осмислення теоретичних напрацювань вітчизняних педагогів, психологів в галузі психології і педагогіки з проблеми формування системного мислення майбутніх вчителів [1; 2].

У процесі підготовки майбутніх учителів до роботи в системі нової української школи діють різні чинники, які вимагають нових досліджень в галузі професійної підготовки майбутнього вчителя, навчально-методичного забезпечення цього процесу, розробок сучасних інноваційних методів, технологій та технік навчання. В основних нормативних документах освіти окреслено ключові вимоги до формування якостей педагога. Це педагог – вмотивований, здатний гнучко реагувати на виклики часу, ухвалювати нестандартні рішення, розвивати власний творчий потенціал, здатний до критичного мислення, креативний, здатний до саморозвитку та самореалізації [3]. Це обумовлює удосконалення освітнього процесу підготовки майбутніх вчителів. Ефективним засобом вирішення цієї проблеми полягає у зверненні до технології формування системного мислення майбутнього вчителя.

У відповідь на сучасні виклики, в системі вищої освіти створені умови, мета яких полягає у забезпеченні процесу формування системного мислення майбутніх вчителів. В ОПП «Педагогіка вищої школи» розроблено та впроваджено таку дисципліну, як: «Системний підхід у вищій школі» (обов'язкова дисципліна) [2]. В сучасних умовах освіти, коли вже не працює настанова «повинен зробити», викладач при розробці дисципліни, намагається знайти відповідь на питання: «Навіщо зміст цієї дисципліни потрібен студентам – майбутнім педагогам?»

В процесі обговорення цього питання зі студентами ми дійшли до таких висновків. Системне мислення можна розглядати як процес, що базується на